

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 83ο • ΤΟΜΟΣ 166ος • ΤΕΥΧΟΣ 1827 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2009

Ἡ ἀκροδεξιά σήμερα

ΠΙΕΡ-ΑΝΤΡΕ ΤΑΓΚΥΕΦ

*Ὁ ἐρευνητής, ἡ ἄκρα δεξιά καί οἱ κοινωνικές ἐπιστήμες.
Μετάφραση: Ἀνδρέας Πανταζόπουλος*

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

*Ὁ μύθος τῆς συνωμοσίας
Μιά σύντομη σημείωση γιά τήν ἀκροδεξιά ἰδεολογία*

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΛΑΜΠΑΝΙΔΗΣ

Πέραν τῆς δεξιᾶς

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ-
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

*Ἡ ἀκροδεξιά τοῦ «μεσαίου χρόνου» ἀπέναντι
στόν ἐσωτερικό ἐχθρό
Ὁ ΛΑΟΣ στό «Δεκεμβριανά» τοῦ 2008*

ΑΓΗΣ ΠΕΤΑΛΑΣ

Ἰωάνθαν Ι. Τσίφτης: Μιά σεμνή πρόταση

ΒΛΑΝΤΙΜΙΡ ΓΟΛΑΝ

*Ὅκτώ ποιήματα
Μετάφραση: Κάρολος Τοίτζεζ-Μαρία Καραγιάννη*

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΟΥΔΗΣ

Σολωμικά σκαλαθύματα

ΜΑΪΚΑ ΜΑΡΤΣ

*Τρία ποιήματα
Μετάφραση: Κατερίνα Ἀγγελάκη-Ρούκ*

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ

Μνήμη Ἰωάννου Συκουτρή

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΑΡΑΚΗΣ

Δύο ποιήματα

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ

*Ἡ ἀμερικανική καί ἡ ρωσική οἰκονομία
Συγκριτική μελέτη*

Μηνολόγιο

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΣΧΑΛΗΣ • ΛΑΜΠΗΣ ΚΑΨΕΤΑΚΗΣ • ΛΙΝΑ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ • ΠΕΤΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ • ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΛΑΧΟΔΗΜΟΣ • ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ • ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ
ΒΕΝΙΑ ΒΕΡΓΟΥ • ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

Νοέμβριος 2009

- 926 ΒΑΓΓΕΛΗΣ
ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ *Μίκης Θεοδωράκης, Οί δρόμοι του Ἀρχάγγελου*
- 928 ΠΕΤΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ *Βασιλική Γεωργιάδου, Ἡ ἄκρα δεξιά καί οἱ συνέ-
πειες τῆς συναίνεσης. Δανία, Νορβηγία, Ὀλλανδία,
Ἑλβετία, Αὐστρία, Γερμανία*
- 932 ΘΑΝΑΣΗΣ
Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ *Χρυσόστομος Κουτλουμουσιανός, (1) Ὁ Θεός τῶν
μυστηρίων. Ἡ θεολογία τῶν Κελτῶν στό φῶς τῆς
Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, (2) Οἱ ἐραστές τῆς Βασιλείας.
Συνάντηση Κελτικοῦ καί Βυζαντινοῦ μοναχισμοῦ*

ΜΙΚΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

- 936 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΛΑΧΟΔΗΜΟΣ *Γιά τά ὀκτώ ἄλφα τοῦ πρώτου στίχου στόν «Κρη-
τικό» τοῦ Σολωμοῦ*
- 940 ΛΑΟΝΙΚΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ *«Ποιός εἶναι αὐτός;» ἢ ὁ ξένος Ζήσιμος Λορε-
ντζάτος*

ΘΕΑΤΡΟ

- 943 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ *Julia, βασισμένη στή Δεσποινίδα Τζούλια τοῦ Αὔ-
γουστου Στρίντμπεργκ
(Ὁμάδα Παραστατικῶν Τεχνῶν Πρόταση)
Ρῶμος Φιλύρας, Νά μοῦ στεῦλετε μιά ρεπούμπλικα!
(Θεατρικός Ὄργανισμός Στιγμή)*

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

- 946 ΒΕΝΙΑ ΒΕΡΓΟΥ *Τό «ὄχι» τοῦ ἐλληνικοῦ σινεμά στό 50ό Φεστιβάλ
Θεσσαλονίκης*
- 950 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ *32ο Φεστιβάλ Ἑλληνικῶν καί 15ο Διεθνές ταινιῶν
μικροῦ μήκους τῆς Δράμας*

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

- 955 ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ *Γιά τίς ἀπαρχές τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*
- 957 ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ *Ποῖον ἦτο τό τρίτον πρόσωπον;*
- 958 ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ *Γιά μιά κριτική τοῦ Νίκου Γουλανδρῆ*
- 958 ΕΥΑ ΚΑΛΠΟΥΡΤΖΗ

πεια τῆς ἀπεμπόλησης τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ μιά Ἐκκλησία διεφθαρμένη, ἀπὸ ἓνα ἱερατεῖο ἐπαγγελματιῶν. Δεῖτε ἐπίσης πῶς ὁ ἅγιος Πατρίκιος καὶ ὁ Ἀντομνάν οὐδόλως θεωροῦν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ἀναγκασμένο νὰ δράσει, ἂν τὸ μυστήριον τελεῖται μὲν σύμφωνα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητά μὲ περιφρόνηση οὐσιωδῶν κριτηρίων (Ὁ Θεὸς τῶν μυστηρίων, ὅ.π., σ. 265).

Στὴν πραγματικότητα, ἡ τιτανομαχία περὶ τὰ κριτήρια εἶναι ἀσταμάτητη. Καὶ ἡ ἴδια ἡ κέλτικη Ἐκκλησία, ἄλλωστε, δὲν ἦταν ὁ οὐρανὸς ἐπὶ γῆς! Ὅπως ὅλα στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ἦταν καὶ αὐτὴ μιά σχοινοβασία, μὲ τίς ἀντιφάσεις τῆς καὶ μὲ τὰ ὀλισθήματά τῆς ἀπὸ τὴν ἀγάπην στὴν μισαλλοδοξία καὶ ἀπὸ τὸ ἀσκητικὸ μέτρο στὴν ὑπερβολή. Σταματῶ ὅμως ἐδῶ προσώρας. Καὶ ξαναγυρίζω στὴν ἀκτὴ τοῦ ἁγίου Κολούμπα. Γιά νὰ κρατήσω κατὰ νοῦ ὅτι ἐκεῖ πού λές πῶς βρῆκες τὸ πιό ὑπέροχον βότσαλο, βρίσκεις παραδίπλα ἓνα ὑπεροχότερο. Καὶ πάει λέγοντας, μέχρι νὰ γίνουμε σοφότεροι καὶ νὰ ὑποψιαστοῦμε ὅτι τὰ θαυμαστά τοῦ Θεοῦ οὔτε τελειωμὸ ἔχουν οὔτε εἶναι μόνο ὅσα βλέπει τὸ μάτι μας.

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΜΙΚΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Γιά τὰ ὀκτώ ἄλφα τοῦ πρώτου στίχου στὸν «Κρητικό» τοῦ Σολωμοῦ

Ἐκοίταα, κι ἦτανε μακριά ἀκόμη τ' ἀκρογιάλι

Πολύ εὐστοχα καὶ εὐρηματικά ὁ Κώστας Γεωργουσόπουλος στὸ ἄρθρο του «Ὁ ἦχος τῆς κίνησης στὴ στιχουργία τοῦ Σολωμοῦ» παρατηρεῖ γιὰ τὸν παραπάνω στίχον ὅτι

οἱ δέκα ἔξι γραμματικές συλλαβές περιέχουν ὀκτώ ἄλφα. Τὸ ἄλφα εἶναι τὸ μακρύτερο σὲ διάρκεια φωνῆν τῆς νεοελληνικῆς λαλιᾶς. [...] Τὰ ὀκτώ ἄλφα καθορίζουν τὴν μακρά ἀπόστασιν, ἡ τομὴ [μετὰ τὸ «ἐκοίταα»] βαθαίνει ἀκόμη πιό πολὺ τὴν ἀπόστασιν πού χωρίζει τὸ δρῶν ὑποκείμενο ἀπὸ τὸ προσδοκώμενο ἀκρογιάλι

καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα:

Ἔτσι ἡ ἐμπειρικὴ εἰκόνα χώρου ἐγίνε ποιητικὴ, ἡχητικὴ εἰκόνα καὶ ἡ ἡχητικὴ εἰκόνα ὑπέβαλε τὴν αἴσθησιν τῆς ἀπόστασιν.¹

Ἐμεῖς, γιὰ νὰ προχωρήσουμε, κρατοῦμε ὅτι τὰ πολλὰ (ὀκτώ) ἄλφα τοῦ πρώτου στίχου τοῦ «Κρητικοῦ» σημαίνουν τὴ μεγάλη ἀπόστασιν πού χωρίζει τὸν ἄτυχο ναυαγὸ ἀπὸ τὸ σωτήριο ἀκρογιάλι. Στὸν Κρατύλον τοῦ Πλάτωνος διαβάζουμε ὅτι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ἦτα ἀποδόθηκαν στίς λέξεις *μέγας* καὶ *μῆχος* ἐπειδὴ εἶναι «μεγάλα γράμματα» (427c3-4), συμβολίζουν τὴ διάστασιν τοῦ μεγάλου δηλαδὴ. Ἦν' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ χρῆσις τοῦ μακρόχρονου ἦτα στὸ «ἀκόμη» τοῦ παραπάνω στίχου (λέξη πού σημαίνει διάρκεια) ἐπιτείνει τὴ διάστασιν τῆς ἀπόστασιν πού ἔχουν τὰ ὀκτώ ἄλφα, ἔτσι ὥστε

¹ Κώστας Γεωργουσόπουλος, «Ὁ ἦχος τῆς κίνησης στὴ στιχουργία τοῦ Σολωμοῦ», περ. ἡ λέξη, τχ. 142, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1997, σ. 663-667: 664-665.

νὰ ἔχουμε ἐννιά γράμματα στὸ στίχον, δηλωτικὰ τοῦ μεγάλου/τῆς μεγάλης ἀπόστασιν. Πῶς γίνεται τώρα καὶ ὁ χρόνος συμβιβάζεται μὲ τὸν χωρὸν, τὴν ἀπόστασιν; Ἐκτιμώντας τίς συνθήκες ὑπὸ τίς ὁποῖες βρίσκεται ὁ ναυαγὸς ἥρωας, ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι ἀπαιτεῖται πράγματι πολὺς χρόνος γιὰ νὰ διανυθεῖ ἡ μεγάλη ἀπόστασιν πού τὸν χωρίζει ἀπὸ τὴ σωτήρια ἀκτὴ.

Στὸ βιβλίον *Τὸ Νερό καὶ τὰ ὄνειρα* – *Δοκίμιο πᾶνω στὴ φαντασία τῆς ὕλης* ὁ Γκαστόν Μπασλάρ (Gaston Bachelard, 1884-1962) ἀναφέρει:

Διάβασα ἀργότερα στὸν Μπαχόφεν^[2] ὅτι τὸ φωνῆν α εἶναι τὸ φωνῆν τοῦ νεροῦ. Κυριαρχεῖ στίς λέξεις aqua, ara, wasser. Εἶναι τὸ φῶνημα τῆς ὑδάτινης δημιουργίας. Τὸ α ὑποδεικνύει μιά πρώτη ὕλη. Εἶναι τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ παγκόσμιου ποιήματος. Εἶναι τὸ γράμμα τῆς ψυχῆς γαλήνης στὸν θιβετανικὸ μυστικισμό.³

Ἐρχόμαστε στὸν «Κρητικό» τώρα γιὰ μιά προσέγγισιν τοῦ ποιήματος σὲ συμβολικὸ ἐπίπεδο. Ὁ νεαρὸς ἥρωας εἶναι κυριευμένος ἀπὸ τὸ θηλυκὸ στοιχεῖο ἀφενὸς ἐπειδὴ κρατᾷ στὴν ἀγκυλιά του καὶ ἀγωνίζεται νὰ σώσει τὴ γλυ-

Διαβάστε τὸ βιβλίο

² Πρόκειται γιὰ τὸν Ἑλβετὸ ἀνθρωπολόγον Johann Jakob Bachofen (1815-1887) τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔργου *Das Mutterrecht* (1861) μελετᾷ τὴν μητριαρχία. Ὁ Μπασλάρ δὲν γράφει σὲ ποῦ βιβλίον τοῦ Μπαχόφεν διάβασε τὰ περὶ ἄλφα: ὥστόσο, τὴν πρώτην φορά (ἀπὸ τίς δύο) πού ἀναφέρει τὸν Μπαχόφεν (σ. 106) παραπέμπει στὸ ἄλλο γνωστὸ βιβλίον του *Versuch über die Gräbersymbolik der Alter* (1859). Νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ γαλλικὸ πρωτότυπον (Gaston Bachelard, *L'Eau et les Rêves. Essai sur l'imagination de la matière*, Librairie José Corti, Παρίσι, 2007, 1942) δὲν προσφέρει περισσότερες πληροφορίες. Καὶ τὰ δύο βιβλία τοῦ Μπαχόφεν κυκλοφοροῦν ἐλευθέρως (σὲ μορφή pdf) στὸ google books στὴν πρώτην τους ἐκδόσιν.

³ Gaston Bachelard, *Τὸ Νερό καὶ τὰ ὄνειρα. Δοκίμιο πᾶνω στὴ φαντασία τῆς ὕλης*, μτφρ. Ἑλση Τσοῦτη, Χατζηνικολῆ, Ἀθήνα 1985, σ. 194-195.

κία ἀρραβωνιαστικιά καὶ ἀφετέρου βρίσκεται μέσα στὴ θάλασσα (ἀρχετυπικὸ θηλυκὸ στοιχεῖο, τὸ νερό θεωρεῖται μητρικὸ σύμβολο), παλεύει μὲ τὰ κύματα. Μολονότι τὸ ἀγριεμένο πέλαγος θεωρεῖται ἐλάχιστα μητρικόν, ἐντὸς τοῦ προσφέρονται στὸν ναυαγὸ δύο θαυμαστὲς ἐμπειρίες: τὸ ὄραμα καὶ ἡ μουσικὴ.

Ἐφαρμόζοντας στὸν πρώτον στίχον τοῦ «Κρητικοῦ» ὅσα λέει ὁ Μπασλάρ, ἔχουμε: τὰ ὀκτώ ἄλφα εἰσάγουν τὴν παντοκρατορία τοῦ νεροῦ στὸ ποίημα – στὸν ἀρχικὸ στίχον εἶναι πολλαπλὴ ἡ παρουσία τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος τὸ ὁποῖον παραπέμπει στὸ ἀρχικὸ στοιχεῖο, στὴν «πρώτη ὕλη», ὅπως εἶναι τὸ νερό (κάθε ὕγρον). Ὁ ἥρωας εἶναι μέσα στὸ νερό, γεγονός πού δὲν λέγεται ρητῶς ἀλλὰ ὑποδηλώνεται στὴν ἀπότομην ἀρχὴ τοῦ ποιήματος (ὅπως ἀπότομην θά ἦταν καὶ ἡ πτώσιν στὸ νερό). Τὸ φτάσιμο στὴ στεριά ἰσοῦται μὲ τὴ διάσωσιν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας τῶν ναυαγῶν (πρόθεση πού διαψεύδεται).

Ἀσφαλῶς καὶ μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι ὅλα τὰ παραπάνω εἶναι παρακινδυνευμένα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ὅπου ἡ λέξη *νερό* ὅπως καὶ ἡ λέξη *ὕδωρ* δὲν περιέχουν ἄλφα. Αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὴν ὀνομαστικὴν, ἀλλὰ ὄχι γιὰ ὅλες τίς πτώσεις τῶν δύο ὀνομάτων, ἀφοῦ τὰ ἐλληνικά εἶναι κλιτὴ γλῶσσα: *νερό* > *νερά* καὶ *ὕδωρ* > *ὕδατος* – *ὕδατι* – *ὕδατα* – *ὕδατων* – *ὕδασιν*. Πρωτίστως ὅμως δὲν πρέπει νὰ ξεχνῶμε ὅτι ἔχουμε τὴν ἀναλλοίωτην λέξιν *θάλασσα*, ἡ ὁποία περιέχει ἓνα καὶ μοναδικὸ φωνῆν, τὸ ἄλφα, τρεῖς φορές.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς παρουσίας τοῦ νεροῦ στὸν πρώτον στίχον τοῦ «Κρητικοῦ», λόγῳ τῆς ὑδάτινης πλευρᾶς τοῦ ἄλφα, παύει νὰ εἶναι τόσο παρακινδυνευμένη ἂν λάβουμε ὑπόψιν μας ἐπιπλέον ὅτι: α) ὁ ἰταλοθρεμμένος Διονύσιος Σολωμός πρώτα σκεφτόταν *aqua* (θηλυκοῦ γένους σημειωτέον!) στὰ ἰταλικά καὶ μετὰ *νερό* στὰ

ἐλληνικά — καὶ ἐδῶ τὸ γενικὸ νερό (acqua) συγκεκριμενοποιεῖται: ἡ θάλασσα (mare στὰ ἰταλικά), ποὺ κυριαρχεῖ στό ποίημα, κυριαρχεῖται ἀπὸ τρία ἄλφα· β) τὰ ὀκτώ ἄλφα εἰσάγουν ἓνα ποίημα ὅλο νερό, προετοιμάζουν τὸν ὑδάτινο κόσμο τοῦ ποιήματος — ἓνός ποιήματος στό ὁποῖο τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο ἔχει πρωταγωνιστικὸ ρόλο, τὸ καθοριστικὸ γεγονός τῆς ἱστορίας διαδραματίζεται ἐντὸς τῆς θαλάσσης· καί γ) ἡ λειτουργία τοῦ ἄλφα ἔχει ἥδη ἀπομονωθεῖ καὶ ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Κώστα Γεωργουσόπουλο ὡς δηλωτικὴ τῆς ἀπόστασης — ἡ ἀπόσταση λέγεται ρητῶς σέ ἓνα στίχο μέ ἑννία ἄλφα: «ἡ θάλασσα πολὺ μακριά, πολὺ μακριά ἢ πεδιάδα» (V, 32 στήν ἔκδοση Ἀλεξίου). Ἐπομένως τὰ περὶ τοῦ ἄλφα ὡς φωνήματος τῆς ὑδάτινης δημιουργίας καὶ δεσπύζοντος στόν εἰσαγωγικὸ/ἐναρκτήριο στίχο τοῦ ποιήματος ἀξίζουν προσοχῆς στήν περίπτωση τοῦ «Κρητικοῦ», ὅπου ὑπάρχει ἐπίσης ἓνας στίχος μέ ἑννία ἄλφα καὶ σημαντικὴ ἀξία/ισχυρὸ νόημα: «κι ἡ θάλασσα νὰ καταπιεῖ τὴν κόρη ἀναζητάει» (V, 12).

Μπορεῖ ἡ γλωσσολογία καὶ ὁ νεωτερικὸς κόσμος νὰ ἀντιδρῶν σέ τέτοιες ἐρμηνεῖς, ἀλλὰ εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ἔχουμε νὰ κάνουμε μέ τὴν ἀπόδοση μιᾶς ιδιότητος στὴ γλῶσσα βαθιὰ ριζωμένης καὶ ζωντανῆς ἐπὶ αἰῶνες. Ἔτσι, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ μὴν παραβλέπουμε αὐτὴ τὴ διάστασή της — παραμερίζοντας/ἀγνοώντας ὅτι δὲν ὑπάρχει ὀργανικὴ σύνδεση μεταξύ λέξεων καὶ πραγμάτων. Οἱ λέξεις συνδέονται μέ τὰ πράγματα κατὰ συνθήκη, κατόπιν συμβάσεως. Καὶ ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε τὴν ποιητικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας καὶ ὅτι ἡ παραμικρὴ φωνή, τὸ ἐλάχιστο γράμμα, ὁ παραμικρὸς συνδυασμὸς ἔχει καίρια θέση ἐντὸς τῆς λειτουργίας αὐτῆς, ἐπεὶδὴ ἀκριβῶς εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιλογῆς καὶ ὄχι τυχαιότητος.⁴

Ὅταν ἀναφερόμαστε στὴ λογοτεχνία, ἀποδεχόμεστε μιὰ καταστατικὴ συνθήκη: ὁ ποιητής/ὁ συγγραφέας ἔχει ἐλεύθερη τὴ φαντασία του γιὰ κάθε σύνδεση, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ μιὰ μεγάλη δεξαμενὴ ἄλλου λόγου (διακειμένων) ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἀντλήσει γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου, δικοῦ του κεμένου. Ὅσο καὶ ἂν «ἀπαγορεύεται» νὰ προσάψουμε στόν ποιητὴ/συγγραφέα τὴν κατηγορία τέτοιων συνδέσεων, νὰ τοῦ ἀποδώσουμε μιὰ τέτοια πρόθεση, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μέ τὸν ἀναγνώστη. Ὁ ἀναγνώστης, ὡς ἀποκωδικοποιητὴς τοῦ κεμένου ποὺ διαβάει, ἔχει ἀναφαίρετο δικαίωμα νὰ συνδέσει τὰ πάντα (ἐντὸς κεμένου) μέ τὰ πάντα (ἐκτὸς κεμένου), ὥστε νὰ παραχθεῖ τὸ δικό του προσωπικὸ νόημα.

Φαντάζουν ὑποκειμενικά ὅλα αὐτὰ —κινούμεστε σέ ἐπισφαλές ἔδαφος—, εἶναι γνωστὸ ὡστόσο ὅτι κάθε ἐρμηνεία εἶναι πάντοτε ὑποκειμενική. Δὲν νομίζω πὼς ἡ παραπάνω θεώρηση τῶν ὀκτῶ ἄλφα εἶναι «τραβηγμένη» καὶ συν-

«ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος» («Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», Γ', IV, 1) ὁ Ἄρης Μπερλῆς («Εἰσαγωγή» στό Roman Jakobson, *Δοκίμια γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας*, μτφρ., εἰσαγ. τοῦ ἴδιου, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Εστίας», Ἀθήνα 1998, σ. 9-27: 13-14). Σολωμικά παραδείγματα ἐξετάζονται καὶ στό Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λογοτεχνία καὶ Γλωσσολογία*. Ἀπὸ τὴν τεχνικὴ στὴν τέχνη τοῦ λόγου, 1984, σ. 48-50, 109-110. Παραμένει κλασικὴ ἡ σχετικὴ καὶ μοναδική, γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ μας πραγματικότητα, μελέτη τῶν Roman Jakobson καὶ Πέτρου Κολακλίδη, «Γραμματικὸς εἰκονισμὸς στό ποίημα τοῦ Καβάφη "Θυμῆσου, σῶμα..."» (Πέτρος Κολακλίδης, *Μελέτες — Ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ γλῶσσα*, τόμ. Α', ἐπιμ. Σταῦρος Ζουμπουλᾶκης, Βυελία Βιβλιοθήκη Δήμου Ἡρακλείου, Ἡράκλειο 2006, σ. 223-237). Βλ. καὶ Πέτρος Κολακλίδης, «Ὁ Roman Jakobson καὶ τὸ "Θυμῆσου, σῶμα..." τοῦ Καβάφη — Ἡ ποιητικὴ καὶ ἡ γλωσσολογία τοῦ Jakobson» (ὅ.π., σ. 195-221).

στὰ παρερμηνεῖα ἢ ὑπερερμηνεῖα τοῦ σολωμικοῦ στίχου: δὲν καταστρέφει τὸ νόημά του, ἀντιθέτως τὸ ἐνισχύει· βρισκόμαστε μέσα στό πνεῦμα τοῦ ποιήματος ὅπως ὀδήποτε. Ἐννοεῖται πὼς ἡ τακτικὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γενικευθεῖ. Στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ διακειμενικὸς δημιουργικὸς συνειρμὸς («Κρητικὸς» > Γεωργουσόπουλος > Μπασλάρ/Μπαχόφεν) ἦταν μιὰ ἐπιλεκτικὴ κίνηση, λειτούργησε ἐπιλεκτικά καί, πιστεύω, ἀποτελεσματικά.

Συχνὰ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο «ἐπιβάλλει», ἐπιδέχεται ἂν θέλετε, μιὰ προσέγγιση/τὴν προσέγγιση ποὺ ἐπιχειρεῖται. Ἄν ἡ ἴδια προσέγγιση ταιριάζει σέ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ἴδιου κεμένου ἢ σέ κάθε κείμενο/σέ ἄλλα κείμενα, εἶναι ζήτημα πρὸς διερεύνηση — ὅσο καὶ ἂν μιὰ ἀρνητικὴ ἀπάντηση μᾶς ἔρχεται εὐκόλα στό στόμα καὶ μεγαλοφώνως μάλιστα. Ἀπτεται τῶν γνώσεών μας, τῆς ὀξύνοιάς μας, τῶν ἐρμηνευτικῶν «ἀντοχῶν μας» ἐντέλει — ἓνός μικρότερου ἢ μεγαλύτερου (ἐγγενεῶς σέ τέτοια θέματα) «ρίσκου», ἂν προτιμᾶτε. Μέ προσεκτικὰ βήματα (ὄχι αὐθαίρετα οὔτε μέ ἀνευθυνότητα) διεύρυνεται ὁ ἐρμηνευτικὸς μας ὀρίζοντας.

Μιᾶς καὶ δὲν μιλάμε γιὰ λέξεις ἐν προκειμένῳ ἀλλὰ γιὰ γράμματα, ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἄλφα εἶναι τὸ πρῶτο γράμμα, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀλφαβήτου, ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου γιὰ κάθε ἐγγράμματο ἄνθρωπο. Τὸ βῆμα γιὰ νὰ φτάσει κανεὶς ἀπὸ τὸ ἄλφα > ἀρχὴ στό νερό > ἀρχὴ — ἐρήμην μάλιστα τῶν Μπασλάρ καὶ Μπαχόφεν — εἶναι ἐλάχιστο. Ἐξηγοῦμαι προχειρῶς, χρησιμοποιώντας δύο ἀρχαῖα παραδείγματα: α) τὸ νερό εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων στὴν ὀρφικὴ κοσμογονία καὶ μέ τὸ ἴδιο στοιχεῖο ἀρχίζει ἡ προσωπικὴ φιλοσοφία, δηλαδή ἡ δυτικὴ φιλοσοφία ὁλόκληρη, ἀφοῦ ὁ Θαλῆς τὸ θεωρεῖ ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς⁵ καὶ β) στὴν ἰουδαιοχριστιανικὴ παράδοση:

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. (Γεν, 1, 1-2)

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΛΑΧΟΔΗΜΟΣ

προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι, μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβι, MIET, Ἀθήνα 1988, σ. 40 καὶ 101-106 ἀντίστοιχα.

⁵ G. S. Kirk, J. E. Raven καὶ M. Schofield, *Οἱ*